

DOI: <https://doi.org/10.15407/np.72.424>

УДК 929:27-36]Кирило+929:27-36]Мефодій+930:27-36:[003.349+008+8]]-047:44

Ігор Стамбол,

<https://orcid.org/0000-0002-3099-3862>,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри інформаційних комунікацій,

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка (м. Київ, Україна)

вул. Левка Лук'яненка, 13-Б, м. Київ, 04212, Україна

e-mail: i.stambol@kubg.edu.ua

Людмила Дем'яненко,

<https://orcid.org/0000-0002-5160-2736>,

кандидатка філологічних наук,

старша наукова співробітниця інформаційно-аналітичного відділу,

Фонд Президентів України,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)

просп. Голосіївський, 3, Київ, 03939, Україна

e-mail: demjanenkol@ukr.net

УКРАЇНСЬКА КИРИЛО-МЕФОДІАНА ТРЕТИНИ СТОЛІТТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Мета статті – аналіз робіт українських дослідників, які стосуються святих Кирила та Мефодія, визначення основних напрямів, шкіл та популярних в українській кирило-мефодіані тем. **Методологія дослідження** ґрунтується на використанні загальнонаукових та спеціальних методів дослідження (узагальнення, системності, класифікації, описового). **Наукова новизна.** У статті публікації поділено на чотири основні групи: біографічні, що розкривають маловідомі сторінки життя просвітителів; видання, пов'язані з кирило-мефодіївською традицією в культурі та мові; публікації щодо історії становлення давньоруської писемності; релігійні аспекти кирило-мефодіани; популяризаційно-довідкові нарис. **Висновки.** Одним із найпопулярніших напрямів української кирило-мефодіани є звернення до спадщини просвітителів, як покровителів ідеї «своєї мови у своїй церкві», що збігається з соціокультурним контекстом України останніх десятиліть. Помітною є історіографічний складник досліджень, де аналізуються погляди провідних діячів українського лінгвогенезу, зокрема І. Огієнка та М. Брайчевського, огляди проблемних питань, які авторам не часто вдається вирішити. Важливою темою для дослідників є також значення освітян для консолідації Європи. Найбільшу

роль у дослідженнях відіграють львівський, київський, харківський та одеський наукові центри. Популяризаційний складник кирило-мефодіани досить масштабна, але перевага науковців і релігійних центрів у процесі популяризації, майже без залучення сфери культури та державної влади, не сприяє виникненню якісно нових етапів у поширенні знань.

Ключові слова: історіографія, Кирило і Мефодій, кирило-мефодіана, біографічна славістика.

Актуальність теми дослідження. Святі Кирило (827 р. – 869 р.) і Мефодій (815 р. – 885 р.) – важливі постаті для всієї Європи, які, серед інших своїх діянь, заклали фундамент духовного, культурного та писемного розквіту на території України. За тисячу років навколо їхньої спадщини сформувалося безліч питань, гіпотез та міфів, до створення та розвінчання яких приєдналися десятки поколінь учених, політиків та духовних осіб. Тема видатних просвітителів прямо чи опосередковано пов'язана з великою кількістю аспектів українських релігійних, духовних, мистецьких, мовних, геополітичних та історичних реалій. Тож постає логічне питання, яким є науковий внесок українських учених, пов'язаний із цими діячами? Наскільки активно їх досліджують і з якою метою?

Аналіз досліджень і публікацій, присвячених братам Солунським, висвітлювалася лише частково і стосувалася або попередніх періодів, тобто до незалежності України, або входила до окремих оглядів літератури. Оскільки таких публікацій досить багато, нижче їм буде відведено окреме місце. Варто відзначити, що дослідження слов'янськими вченими представників інших слов'янських народів – це певний біографічний феномен – «біографічна славістика», який має свої особливості і кирило-мефодіана в ньому займає провідне місце. У пропонованому дослідженні хронологічний період прив'язується до років незалежності України, адже саме з набуттям політичної та культурної суб'єктності, можна стверджувати і про суб'єктність у науці, на яку не впливають жодні сторонні догми.

Мета статті – аналіз робіт українських дослідників, які стосуються святих Кирила та Мефодія, визначення основних напрямів, шкіл та популярних в українській кирило-мефодіані тем.

Виклад основного матеріалу. З огляду на характер виявлених досліджень українських вчених за 1991–2020 рр., що стосуються постатей Кирила і Мефодія, пропоноване дослідження нами поділено на

такі групи: 1) біографічні, що розкривають маловідомі сторінки життя просвітителів; 2) дослідження, що пов'язані з Кирило-Мефодіївською традицією в культурі та мові; 3) дослідження що історії становлення давньоруської писемності; 4) релігійні аспекти кирило-мефодіани; 5) популяризаційно-довідкові нариси.

Кирило та Мефодій для української історіографії є чи не найпопулярнішими діячами серед усього слов'янського світу. Традицію, що походить від церковної літератури, було трансформовано в науковий дискурс, зокрема, завдяки працям Івана Огієнка [25, с. 137]. Розставлені ним акценти досі є актуальними, адже впливають на розвиток української кирило-мефодіани. Традиція, закладена просвітителями й через віки має вирішальне значення для культурного розвитку українців. Тому не дивно, що й у бездержавний період з'являлися діаспорні дослідження, присвячені Першовчителям. Крім І. Огієнка варто відзначити ще й працю відомого дослідника Ю. Книша, який у Канаді опублікував брошуру про вплив кирило-мефодійської традиції на українське християнство [13, с. 12]. Разом із творчістю радянських авторів зазначені праці стали основою для сучасної української кирило-мефодіани.

Майже одночасно з початком незалежної української науки, у галузі славістики відзначився важливий науково-інформаційний центр Національної академії наук України Центральної наукової бібліотеки (сьогодні – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського). Завдяки дослідниці старовинних книг Л. Гнатенко було визначено, які джерела щодо Кирила та Мефодія зберігатимуться в Інституті рукопису [5, с. 36]. Згодом, у 1995 р. її працю було оформлено у цінний каталог, який містить докладну інформацію про списки друкованих та рукописних творів, присвячених великим Просвітителям [5, с. 37]. Він вміщує перелік творів про Кирила та Мефодія: житія, оповіді, тексти з літописів, хронографів та інших оповідальних джерел другої половини XV–XIX ст. Крім того, згаданий каталог містить опис історіографічних та літературознавчих праць XIX – першої чверті XX ст., що стосуються біографій та діяльності Просвітителів.

Автор вступної статті каталогу П. Сохань наголосив на важливості Кирило-Мефодіївської традиції в Україні, зокрема в аспекті продовження боротьби українців за право богослужіння власною мовою в церкві. Продовженням традицій Першовчителів укладач називає

й антиімперськість у мовному та культурному контексті, створення шкіл, друкарства тощо.

Варто наголосити, що того ж таки 1995 року історіографічним нарисом відзначився ще один важливий центр української славистики – Львів. Стаття І. Романюка висвітлила деякі напрями маловідомих досліджень, присвячених Кирилу і Мефодію [29, с. 90]. Так, проведена конференція у Дніпропетровській обласній науковій бібліотеці позначилася опублікованою збіркою матеріалів та порушувала питання впливу Просвітителів на формування мовної та церковної традиції, зокрема українського іконопису, а також – Європейського контексту місій Кирила та Мефодія [2, с. 85].

І. Тюрменко стверджує, що наукові дослідження І. Огієнка з кирилівської палеографії вписали ім'я вченого до фундаментальних дослідників кирило-мефодіївської проблеми [36, с. 335]. Свідченням цього є його ґрунтовний підхід до розробки джерел, адже його праця «Програма опису кирилівських рукописів» сприяла виробленню методології наукового дослідження кирилівської палеографії, зокрема концепції джерелознавчого аналізу таких пам'яток. Учений розробив методологію їх дослідження, яка стосувалася атрибуції рукопису: від палеографічного опису, аналізу мови та правопису до загальних відомостей про джерело (склад, розмір, техніка письма, автор, час написання, стан збереженості, правила видачі) [36].

Питання бібліографії розглядаються і в історіографічному нарисі одеської дослідниці А. Смольської [34, с. 7]. Зокрема, вона відзначає роль професора Новоросійського (Одеського) університету М. Попруженка у складанні кирило-мефодіївської бібліографії, внесок словацьких, болгарських та грецьких учених, а також основні дискусійні моменти початку двохтисячних років. Варто зазначити, що з ініціативи А. Смольської в Одесі вже на початку 90-х років ХХ ст. проходили Кирило-Мефодіївські конференції. Її перу належить огляд культурної спадщини просвітителів на Півдні України [33, с. 311]. До того ж А. Смольська докладно охарактеризувала місцевий університет у дослідженнях про братів Солунських, традиція яких починається ще з першого декана філологічного університету В. Григоровича.

Необхідно згадати і наукову працю тернопільської дослідниці Н. Григораш, яка у 2002 р. успішно захистила дисертацію на тему української літературознавчої болгаристики, де з'ясувала також

тенденції української кирило-мефодіани XIX – початку XX ст. та відзначила внесок українських дослідників у цьому напрямі [6].

Винятково важливою для української кирило-мефодіани є стаття професорки О. Борисової, яка опрацювала Окружне послання «*Slavorum apostoli*» Папи Івана Павла II, котре «дивом потрапило» до неї із Луганського архіву. Уважно вивчивши переклад документа, історикиня-славістка зробила його темою кількох наукових праць і намагалася створити літературний переклад тексту. О. Борисова відзначила роль папи Івана Павла II у вшануванні слов'янських апостолів, оскільки він відчував спільність із ними, як «перший слов'янський папа» [25, с. 137]. У цьому документі Іван Павло II наводив архівні нотатки Ватикану, за якими «Мефодій, новознайденими слов'янськими письменами філософськи перевершив мову латинську», що дозволило О. Борисовій скаржитися про неухважність сучасних істориків і знавців православної церкви до католицьких писань [1, с. 128]. Крім того, Іван Павло II довів право братів Солунських на звання апостолів, зокрема через покликання церквою та світською владою, а також через повну відповідність їхньої риторики та диспутів з канонами та церквою. Автор натякає також, що своїм твором про Кирила та Мефодія Іван Павло II підніс значення християнізації слов'ян на небачений до цього у католицизмі рівень [1, с. 131].

С. Лиман пов'язав сплеск кирило-мефодіани у Харкові у зв'язку з ювілеями Першоучителів. Серед особливостей школи він зазначав, що проповідницьку та просвітницьку діяльність Кирила та Мефодія харківські історики вписували у контекст цивілізаційного протистояння Православного слов'янського та католицького світів. Інша особливість – гостра полемічна манера та перебування харківських учених під сильним впливом слов'янофільських доктрин [18, с. 142]. Також С. Лиман визначив основні періоди розвитку київської школи кирило-мефодіани. Зокрема дослідник акцентував, що її головна особливість – переважно джерелознавчий характер наукових праць її представників, а одним із фундаторів назвав професора філософії Університету Святого Володимира (сьогоднішнього КНУ ім. Т. Шевченка) О. Новицького, який вивчав проблеми перекладу Святого Письма на слов'янську мову [18].

Обставини, що сприяли формуванню у галицьких учених XIX ст. наукового інтересу до проблематики святих Кирила та Мефодія, досліджував Я. Оленич. Він проаналізував ключові аспекти кирило-

мефодіївської проблематики у славістичній спадщині істориків А. Петрушевича, Я. Головацького, І. Шараневича та охарактеризував їхні погляди і підходи у цьому напрямі [26]. Відомого учасника «Руської трійці» Якова Головацького у контексті його досліджень про Мефодія також відзначив статтею видатний львівський славіст М. Криль [17].

Група статей біографічного напрямку, що розкривають маловідомі сторінки життя Просвітителів є не численною і стосується переважно нових текстових трактувань стародавніх життєписів. Так, А. Мельків розглянув малодосліджене питання, пов'язане з історією виникнення стародавніх церковних канонів на честь святих Кирила та Мефодія. Використавши літературознавчі та лінгвістичні підходи, дослідник порівнює зразки гімнографічної творчості – давні канони святим Кирилу та Мефодію, які датуються XII – початком XIII ст., та дійшов висновку, що тексти канонів святим Кирилу та Мефодію за Синодним списком відносяться до IX – початку X ст. [23].

Г. Гучко констатує, що в період першого культурно-національного відродження українського народу (XVI–XVII ст.) кирило-мефодіївська традиція сприяла формуванню етнічно-національної самосвідомості на основі збереження мови та своєї культури, про що свідчить діяльність Острозького центру, Івана Вишенського, поява перших граматики та словників слов'янської мови. Крім того, дослідниця наголосила на проявах впливу кирило-мефодіївської традиції на основні духовні та інтелектуальні явища XVIII – XIX ст. у процесі утвердження національної ідеї у діяльності «Руської трійці», «Кирило-Мефодіївського товариства», творчості І. Котляревського, Т. Шевченка, Г. Квітки-Основ'яненка, М. Костомарова та П. Куліша [7]. Ця робота є дещо упередженою для українського гуманітарно-історичного наративу, в якому загалом поняття кирило-мефодіївської традиції можна вважати тотожним із правом на самовизначення, свободу та розвиток національної культури.

Львівська славістична школа теж відзначилася значним дослідженням, щоправда у форматі дисертації та у філософському напрямі. Г. Гучко у захищеній 2005 р. дисертації визначила специфіку становлення та утвердження української культурно-філософської ідентичності на основі кирило-мефодіївської традиції в українській духовній культурі протягом IX – першої половини XIX ст. [7]. Дослідниця звернула увагу на особливості прояву традиції в епоху

князівської Русі, у процесі утвердження християнської релігії та морально-етичного характеру світосприйняття та філософствування, відображеного у перекладних та писемних пам'ятках.

Досліджень, що стосуються кирило-мефодіївської традиції, досить багато і їх можна розділити на кілька підгруп. До групи узагальнених досліджень належить збірка матеріалів науково-практичної конференції, проведеної 1998 р. у м. Дніпро. У цих матеріалах зроблено спроби простежити еволюцію гуманістичних просвітницьких кирило-мефодіївських традицій, шляхи слов'янських міжцивілізаційних контактів, історичні та культурологічні аспекти розвитку української мови, літератури тощо.

Так, наприклад, Н. Мандрик здійснила якісний огляд біографії та оцінку внеску обох Просвітителів. Зокрема, вона називає Кирила та Мефодія найбільш талановитими філологами свого часу. Вона зводить основні досягнення Кирила та Мефодія до основних п'яти пунктів: «по-перше, створили першу слов'янську абетку – глаголицю; по-друге, створили норми першої літературної мови слов'ян – старослов'янської; по-третє, зробили перші переклади основного корпусу християнської богослужбової літератури старослов'янською мовою; по-четверте, підготували цілу когорту учнів (близько 200), які стали гідними продовжувачами традицій своїх вчителів не лише у великій Моравії, а й у Болгарському царстві; п'яте – завдяки неперевершеному дипломатичному таланту св. Кирила та Мефодія слов'яни першими в Європі офіційно отримують право говорити з Богом рідною мовою» [20].

Друга підгрупа – дослідження, котрі висвітлюють вплив кирило-мефодіївської традиції на українську культуру. Так Д. Кравич, з'ясувавши кілька аспектів будівництва церков на Русі IX ст., а також місце солунських братів у нашому іконописанні, визначив вплив ідей та спадщини просвітителів на мистецький складник культури [16]. Цю ж тему продовжила та узагальнила Г. Гучко, яка у ретроспективі простежила традицію, привнесену Кирилом та Мефодієм у культуру українського середньовіччя, а також відзначила вплив традиції на всіх етапах творення нації [8].

В. Колосова визначає місце кирило-мефодіївської традиції у формуванні Київською Руссю основ полемічно-просвітницьких та морально-етичних засад для першого українського національно-культурного Відродження [15].

Оскільки Україна – одна з найбільших країн з кириличним письмом, питання походження та становлення давньоруської писемності завжди викликало інтерес у дослідників. Незважаючи на належність цієї теми до філології, вона охоплює багато питань історії та біографістики. Так, фундаментальна праця М. Брайчевського з історії філології є однією з найвагоміших посібників за внеском обох просвітителів у формування давньоруського письма. Однією з його переваг є розстановка більшості точок над «і» у багатовікових дискусіях щодо появи кирилиці та глаголиці [2]. Інша дослідниця – І. Федорів, наголошуючи на тезі, що родоначальником вивчення кирило-мефодіївської тематики в Україні є вихованець київського колегіуму Данило Туптало (1650 або 1651–1709 рр.), також відзначила місце М. Брайчевського в українській кирило-мефодіані.

Цікавою є думка В. Скляренка щодо поняття «руські письмена». Вчений переконливо доводить, що давньослов'янська книжкова мова спочатку (до XI ст.) називалася російською або слов'янською (обидві назви вживалися як синоніми), а також обґрунтовує тезу про те, що в давнину «руським письмом» називали глаголичне письмо [32, с. 4].

О. Вдовина у статті про полеміку українських та російських істориків філософії щодо основної справи життя Кирила та Мефодія – створення слов'янської абетки, дослідила позитивні та негативні сторони, котрі обговорюються, прихильності давньоукраїнської культури до Візантії. Основна негативна риса такого культурного «підґрунтя», виявлена дослідницею, полягає у відсутності давньогрецької класики, яка не дійшла до Росії, на відміну від католицьких територій, де ця класика існувала [3].

Один із відомих сучасних учених у напрямі кирило-мефодіани – О. Дьомін. Дослідник розглядає діяльність братів Солунських у контексті Візантійської філософії, її релігійних аспектів. На його думку, в основі «російської писемності» лежить архаїчна грецька писемність, яка існувала у Північному Причорномор'ї ще з часів першої грецької колонізації [10].

Видатні українські мовознавці В. Франчук та О. Прискока опублікували роботу, присвячену висвітленню конкретних мовних фактів, що відображають еволюцію живої давньоруської мови і дійшли висновку, що «спостереження за функціонуванням мовних одиниць у східнослов'янській писемності давньокиївської епохи свідчать, що актуалізація синтаксичних конструкцій, нерідко відбувається під

впливом старослов'янської письмової традиції» [28]. До визначення ролі Просвітителів у становленні писемності приєдналася харківська дослідниця Ю. Олійник, яка зазначала, що упроваджена ними писемність була єдиною книжково-літературною мовою з низкою місцевих варіантів і таким чином, Кирило і Мефодій створили міжнародну слов'янську мову [27].

Цікавий філологічний аспект – становлення пунктуації в українській мові – продемонструвала І. Савченко. Діяльність Кирила та Мефодія, на думку дослідниці, стала апогеєм стародавніх слов'яно-грецьких мовних зв'язків і остаточно затвердила грецький статут і розділові знаки в давньоруському письмі [30].

Помітною в українській кирило-мефодіані є тема «сакральних мов» та трактування їхньої еволюції. Так, Ю. Юсип-Якимович простежує еволюцію значення «священної мови» на українських землях від місії братів Солунських і до сьогодні [37]. Автор характеризує проблему, як «неперекладну колізію», котра в різний час давалася взнаки і позначається з різною гостротою. Але в контексті української історії дослідниця наголосила на стрімкості течії за переклад священного писання власною мовою, незважаючи на заборону таких дій з боку російської релігійної монополії [37, с. 48].

Завершуючи характеристику мовознавчих досліджень, необхідно також додати, що чи не кожен український навчальний посібник зі старослов'янської мови коротко висвітлює історію виникнення, функціонування старослов'янської літературної мови, обов'язково пов'язуючи ці етапи з фактами життя та діяльності слов'янських Просвітників – Кирила і Мефодія. Зазвичай, наголошується також і на їх важливості для церковного життя.

У співпраці із Загребським університетом 2013 р. в Дрогобичі було проведено наукову конференцію, яка стосувалася етногенезу хорватів. Серед тем, які звучали на конференції [11], були й такі, що стосуються Кирило-Мефодіївської спадщини у хорватському християнстві. Через кілька років після цієї конференції з'явилося ґрунтовне дослідження про внесок слов'янських апостолів та їхніх учнів у процес християнізації Західних Балкан. М. Стрельчук наголошував на великому значенні геополітичних аспектів, охарактеризував події та гіпотези про створення кирилиці та глаголиці, процес розповсюдження письма між слов'янськими народами, а також відзначив місце видатного

українського вченого та громадського й релігійного діяча І. Огієнка у полеміці щодо первинності глаголиці [35].

Н. Кoberник стверджує, що Кирило та Мефодій своїми діями значно випередили час, адже «під час місіонерської діяльності в Моравії та Паннонії заклали слов'янський обряд християнства і цим продемонстрували зразок першої християнської інкультурації» [14].

Варто також відзначити групу популяризаційно-довідкових нарисів. Існує досить багато такої літератури та інтернет-ресурсів, тому доцільно охарактеризувати її за підгрупами. До першої групи слід віднести статті у посібниках, журналах та матеріалах конференцій, метою яких є актуалізація інформації про Кирила та Мефодія. В. Мосіяшенко в «Історія педагогіки України в особах» серед перших відомих учителів відзначає саме братів Солунських [24]. Також дидактичні нариси в контексті історії [4; 12], філології та перекладу [9; 31] та культури [17; 21; 22] опублікували видатні українські вчені І. Гирич, М. Кріль та інші.

З наголосом на вплив діячів на книжкову культуру опубліковано статтю у «Бібліотечному віснику», а також – у матеріалах щорічної міжнародної конференції, що традиційно щороку проходить у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського [33].

Іншою поширеною підгрупою означимо статті в газетах та публікації на інтернет-порталах, зокрема в газетах «Демократична Україна», «Одеські вісті», «День», «Слово Просвіти», на ресурсах «Європейці та Таврія: віртуальний музей Херсонського Центру європейської інформації», «Культурно-історичний календар України» та багатьох інших.

Ну і звичайно ж, у контексті української культури та історії є достатньо багато літератури, яка лише вибірково стосується біографічної славістики – наратив про «Кирило-Мефодіївське братство» – таємна українська організація, яка об'єднала цвіт української інтелігенції в середині XIX ст. і до якої, прямо чи побічно, належали «батько» української сучасної нації Т. Шевченко, «батько» українського історичного роману П. Куліш та один із засновників історичної науки – М. Костомаров. Як відомо, організація прагнула створити слов'янське об'єднання народів із центром у Києві і проголошувала прогресивні ліберальні ідеї, певною мірою вважаючи таку діяльність продовженням традиції Солунських братів. Існує багато досліджень присвячених суспільству: від збірок документів та енциклопедій до історіографічних робіт. Десятки авторів уже понад століття з'ясовують

нові факти та інтерпретації. Серед авторів можна виділити сучасного ніжинського дослідника Є. Луняка, який присвятив «Братству» чимало статей та захистив дисертацію з історіографії [19].

У тому ж контексті можемо відзначити низку наукових конференцій, присвячених Кирилу та Мефодію, адже доповіді та матеріали цих наукових заходів не завжди безпосередньо стосуються Просвітителів, але самі наукові події досить голосно популяризують їхні імена. З першого десятиліття 2000-х років такі конференції відбувалися у Вінниці («Науково-освітні Подільські Кирило-Мефодіївські читання»), у Севастополі («Севастопольські Кирило-Мефодіївські читання») та інших містах. Тому варто констатувати, що постаті великих Першоучителів досить добре популяризуються, хоча, як і для багатьох інших персоналій давніх часів, не вистачає сучасних інтерактивних підходів, які б залучали до їхньої спадщини численну аудиторію.

Висновки. На завершення цього історіографічного огляду вважаємо за доцільне відзначити особливості української кирило-мефодіани за третину сторіччя. Дослідники досить плідно розвивають вказану тему, концентруючи увагу на впливі просвітителів на культуру та писемність в контексті історії Русі-України. Однією з найпопулярніших тем є апеляція до спадщини Кирила та Мефодія як покровителів ідеї власної мови у власній церкві, котра збігається із соціокультурним контекстом України останніх десятиліть. У той же час панславістська спадщина славістики значною мірою негативно впливає на суспільне сприйняття цього полідисциплінарного спрямування, і, певною мірою, гальмує популяризацію слов'янських апостолів. Значення просвітителів для консолідації Європи – також цікава тема для дослідників, і це очевидно можна пояснити, з одного боку, ревізійністським настроєм сучасної науки, а з іншого, – європоцентризмом сучасного українського суспільства. Найбільшу роль у дослідженнях відіграють львівський, київський, харківський та одеський наукові центри. Популяризаційний складник кирило-мефодіани є досить поширеним, але першість учених та релігійних центрів у процесі популяризації, майже без залучення сфери культури та державної влади, не сприяє появі якісно нових етапів поширення знань. Але, необхідно наголосити, що тема є надзвичайно перспективною для України, адже кирилиця непохитно залишається основною формою мови народу, курс на зміцнення помісної церкви також збігається з кирило-мефодіївською традицією, тому, очевидно,

що спадщина та роль Кирила та Мефодія ще не одне десятиліття буде актуальною для дискусій та наукових досліджень.

Список бібліографічних покликань

1. Борисова І. Місія «слов'янських апостолів» Кирила і Мефодія в Енцикліці Папи Івана Павла II «*Slavorum apostoli*». *Українське релігієзнавство*. 2013. № 68. С. 120–132.
2. Брайчевський М. Походження слов'янської писемності. Київ : Видавничий дім «КМ Академія», 2002. 154 с.
3. Вдовина О. Філософські дискусії навколо виникнення слов'янської азбуки та утвердження церковнослов'янської мови. *Проблеми слов'янознавства*. 2009. Вип. 58. С. 199–205.
4. Гирич І. Кирило і Мефодій. *Історія в школах України*. 2001. № 3. С. 42–46.
5. Гнатенко Л. Просвітителі Кирило і Мефодій у писемних джерелах ЦНБ. *Бібліотечний вісник*. 1994. № 2. С. 36–37.
6. Григораш Н. Українська літературознавча болгаристика XIX – середини XX ст.: становлення, методологічні засади : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.05. Тернопіль, 2002. 20 с.
7. Гучко Г. Кирило-Мефодіївська традиція в українській духовній культурі (IX – перша половина XIX ст.) : автореф. дис... канд. філософ. наук : 09.00.05. Львів, 2005. 18 с.
8. Гучко Г. Релігійний пієтет українців у національній концепції Кирило-Мефодіївського товариства. *Історія релігій в Україні*. Книга II. Львів : Логос, 2004. С. 248–252.
9. Давидова Л. Творці слов'янської писемності : 24 травня – День слов'янської писемності та культури. *Шкільна бібліотека*. 2008. № 4. С. 99–100.
10. Дьомін О. Б. Доля Кирило-Мефодіївської спадщини у болгарському царстві (друга половина 80-х – початок 90-х років IX століття). *Софійський часопис*. Київ, 2022. Вип. 6. С. 179–184.
11. Етногенеза хорватів і Україна : матеріали міжнар. конф. (Дрогобич – Трускавець, 11–12 травня, 2011 р.,). Дрогобич : Коло, 2013. 351 с.
12. Кирило та Мефодій – просвітники слов'ян : постаті. *Позакласний час*. 2008. № 10. С. 131–135.
13. Книш Ю. Тасмниця початкової Русі в Києві. Вінніпег : Українська вільна академія наук в Канаді, 1991. 34 с.
14. Коберник Н. Феномен Кирила і Мефодія в католицькій традиції. *Українське релігієзнавство*. 2013. № 66. С. 108–114. DOI: <https://doi.org/10.32420/2013.66.256>
15. Колосова В. Післямова Івана Федорова до львівського Апостола 1574 р. в аспекті кирило-мефодіївської традиції (до проблеми: духовність

українського народу). *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, 2000. Вип. 4. С. 113–123.

16. Кривавич Д. Святі Кирило і Мефодій та українська мистецька культура. *Проблеми слов'янознавства*. 1993. Вип. 45. С. 122–125. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/sls.1993.45>

17. Кріль М. Святі Кирило і Мефодій у духовному і культурному житті слов'янських народів. *Історія України*. 2003. №4. С. 4–9.

18. Лиман С. Киевская школа Кирилло-Мефодияны в XIX веке. *Дриновський збірник*. Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Центр болгаристики та балкан. дослідж. ім. М. Дринова. Харків ; Софія, 2014. Т. 7. С. 140–149.

19. Луняк Є. Кирило-Мефодіївське товариство в історичних дослідженнях другої половини XIX – XX ст. : автореф. дис... канд. іст. наук : 07.00.06. Дніпро, 2003. 19 с.

20. Мандрик Н. Слов'янські апостоли св. Кирило та Мефодій на перехресті історії і сьогодення. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна. 2008. Вип. 10. С. 94–101.

21. Мараховська Г. Кирило та Мефодій. *Віче*. 2013. № 1. С. 21.

22. Марусин М. Шляхом святих Кирила і Мефодія – апостолів слов'ян. *Народна творчість та етнографія*. 2000. №4. С. 26.

23. Мельков А. Особливості життя святих Кирила і Мефодія на підставі аналізу давньоруських богослужбових текстів. *Науковий вісник Східноєвропейського нац. університету ім. Лесі Українки*. 2013. № 3. С. 89–94.

24. Мосіяшенко В., Задорожна Л., Курок О. *Історія педагогіки України в особах* : навч. посібник. Вид. 2-ге. Суми : ВТД «Університетська книга», 2015. 260 с.

25. Огієнко І. Костянтин і Мефодій, їх життя і діяльність : історично-літературна монографія. Вінніпег : Накладом Товариства «Волинь», 1970. 327 с.

26. Оленич Я. Кирило-Мефодіївська проблематика у наукових працях галицьких учених XIX століття. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. Вип. 40. С. 245–249.

27. Олійник Ю. Роль просвітителів Кирила й Мефодія у створенні слов'янської писемності. *Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ»*: Актуальні проблеми історії України, 2013. № 61. С. 94–102.

28. Прискока О., Франчук В. Кирило-Мефодіївські традиції в мові давньоруської писемності. *Мовознавство*. 2008. № 2/3. С. 111–123.

29. Романюк І. До бібліографії української кирило-мефодіани. *Проблеми слов'янознавства*. 1995. Вип. 47. С. 89–91.

30. Савченко І. Історичні витоки української пунктуації. *Київська старовина*. 2006. № 5. С. 58–65.

31. Силоченко В. Кирило і Мефодій – творці алфавіту, перекладачі Біблії. *Науковий світ*. 2001. №12. С. 20.

32. Скляренко В. До питання про «руські письмена» в Житії Костянтина Філософа. *Мовознавство*. 2014. № 2. С. 3–14.

33. Смольская А. Кирилло-Мефодиевское наследие на юге Украины. *Україна і Болгарія: віхи історичної дружби*. Одеса : Друк, 1999. С. 310–314.

34. Смольская А. Проблемы и достижения кирилло-мефодиевистики конца XX – начала XXI века. *Слов'янський збірник : зб. наук. праць*. Одеса : Астропринт, 2002. Вип. 9. С. 6–14.

35. Стрельчук М. Роль Солунських братів та їхніх учнів у християнізації слов'ян західних Балкан у середині IX – на початку XI ст. *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології*. 2015. Т. 1(39). С. 165–182.

36. Тюрменко І. Внесок Івана Огієнка в українську кирило-мефодіану. *Проблеми слов'янознавства*. 2000. Вип. 51. С. 334–336.

37. Юсип-Якимович Ю. Кирило-Мефодіївська духовна спадщина: мова у православній богослужбі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Філологія. Ужгород : Видавництво УЖНУ «Говерла», 2009. Вип. 21. С. 42–49.

References

1. Borysova, I. (2013). Misiia "slovianskykh apostoliv" Kyryla i Mefodiia v Entsylklitsi Papy Ivana Pavla II "Slavoruv apostoli" [The mission of the "Slavic apostles" Cyril and Methodius in the Encyclical of Pope John Paul II "Slavoruv apostoli"]. *Ukrainske relihiieznavstvo*, 68, 120-132. [In Ukrainian].

2. Braichevskiy, M. (2002). Pokhodzhennia slovianskoi pysemnosti [The origin of Slavic writing]. Kyiv, Ukraine: Vydavnychiy Dim "KM Akademiia". [In Ukrainian].

3. Vdovyna, O. (2009). Filosofski dyskusii navkolo vynyknennia slovianskoi azbuky ta utverdzhennia tserkovnoslovianskoi movy [Philosophical discussions surrounding the emergence of the Slavic alphabet and the establishment of the Church Slavonic language]. *Problemy slovianoznavstva*, 58, 199-205. [In Ukrainian].

4. Hyrych, I. (2001). Kyrylo i Mefodii [Cyril and Methodius]. *Istoriia v shkolakh Ukrainy*, 3, 42-46. [In Ukrainian].

5. Hnatenko, L. (1994). Prosvityteli Kyrylo i Mefodii u pysemnykh dzherelakh TsNB. [Enlighteners Cyril and Methodius in the written sources of the TsNB]. *Bibliotekhnij Visnyk*, 2, 36-37. [In Ukrainian].

6. Hryhorash, N. (2002) *Ukrainska literaturoznachcha bolharystyka XIX – seredyny XX st.: stanovlennia, metodolohichni zasady* [Ukrainian literary Bulgarian studies of the 19th and mid-20th centuries: development, methodological principles]. (Extended abstract of PhD dissertation). Ternopil, Ukraine. [In Ukrainian].

7. Huchko, H. (2005). Kyrylo-Mefodiivska tradytsiia v ukrainskii dukhovnii kulturi (IX – persha polovyna XIX st.). [Cyril and Methodius tradition in Ukrainian

spiritual culture (IX – first half of XIX centuries)]. (Extended abstract of PhD dissertation). Lviv, Ukraine. [in Ukrainian].

8. Huchko, H. (2004). Relihiinyi piietet ukraintsiv u natsionalnii kontseptsii Kyrylo-Mefodiivskoho tovarystva [Religious piety of Ukrainians in the national concept of the Cyril and Methodius Society]. In *Istoriia relihii v Ukraini. Knyha II*. [History of religions in Ukraine. Book II]. (pp. 248-252). Lviv, Ukraine: Lohos. [In Ukrainian].

9. Davydova, L. (2008). Tvortsli slovianskoi pysemnosti : 24 travnia – Den slovianskoi pysemnosti ta kultury [Creators of Slavic writing: May 24 – Day of Slavic writing and culture]. *Shkilna Biblioteka*, 4, 99-100. [In Ukrainian].

10. Domin, O. B. (2022). Dolia Kyrylo-Mefodiivskoi spadschyny u Bolharskomu tsarstvi (druha polovyna 80-kh – pochatok 90-kh rokiv IX stolittia) [The fate of the Cyril and Methodius heritage in the Bulgarian kingdom (the second half of the 80s – the beginning of the 90s of the 9th century)]. *Sofiiskyi chasopys*, 6, 179-184. [In Ukrainian].

11. (2013). Etnoheneza khovativ i Ukraina : materialy mizhnar. nauk. konf. (Drohobych – Truskavets, 11–12 travnia, 2011 r.) [Ethnogenesis of Croats and Ukraine]. *Proceedings of the International Scientific Conference*. Drohobych, Ukraine: Kolo. [In Ukrainian].

12. (2008). Kyrylo ta Mefodii – prosvitnyky slovan : postati [Cyril and Methodius – educators of the Slavs: figures]. *Pozaklasnyi Chas*, 10, 131-135.

13. Knysh, Yu. (1991). Taiemnytsia pochatkovoi Rusy v Kyievi [The secret of early Rus in Kyiv]. Vinnipeg, Canada: Ukrainska vilna akademiia nauk v Kanadi. [In Ukrainian].

14. Kobernyk, N. (2013). Fenomen Kyryla i Mefodii v katolytskii tradytsii [The phenomenon of Cyril and Methodius in the Catholic tradition]. *Ukrainske relihiieznavstvo*, 66, 108-114. DOI: <https://doi.org/10.32420/2013.66.256> [In Ukrainian].

15. Kolosova, V. (2000). Pisliamova Ivana Fedorova do Ivivskoho Apostola 1574 r. v aspekti kyrylo-mefodiivskoi tradytsii (do problemy: dukhovnist ukrainskoho narodu). [Afterword of Ivan Fedorov to the Lviv Apostle in 1574 in the aspect of the Cyril and Methodius tradition (to the problem: the spirituality of the Ukrainian people)]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni I. Vernadskoho*, 4, 113-123. [In Ukrainian].

16. Krvavych, D. (1993). Sviati Kyrylo i Mefodii ta ukrainska mystetska kultura [Saints Cyril and Methodius and Ukrainian artistic culture]. *Problemy Slovianoznavstva*, 45, 122-125. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/sls.1993.45> [In Ukrainian].

17. Kril, M. (2003). Sviati Kyrylo i Mefodii u dukhovnomu i kulturnomu zhytti slovianskykh narodiv [Saints Cyril and Methodius in the spiritual and cultural life of the Slavic peoples]. *Istoriia Ukrainy*, 4, 4-9. [In Ukrainian].

18. Liman, S. (2014). Kievskaiia shkola Kirillo-Mefodiany v XIX veke [Kyiv school of Cyril and Methodian in the 19th century]. *Drynovskiy Zbirnyk*, 7, 140-149. [In Russian].

19. Luniak, Ye. (2003). Kyrylo-Mefodiivske tovarystvo v istorychnykh doslidzhenniakh druhoi polovyny XIX–XX st. [Cyril and Methodius Society in historical research of the second half of the 19th – 20th centuries]. (Extended abstract of PhD dissertation). Dnipro, Ukraine. [In Ukrainian].

20. Mandryk, N. (2008). Slovianski apostoly sv. Kyrylo ta Mefodii na perekhrestii istorii i sohoddennia [Slavic apostles St. Cyril and Methodius at the crossroads of history and the present]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Serii: Filolohichna*, 10, 94-101. [In Ukrainian].

21. Marakhovska, H. (2013). Kyrylo ta Mefodii [Cyril and Methodius]. *Viche*, 1, 21. [In Ukrainian].

22. Marusyn, M. (2000). Shliakhom sviatykh Kyryla i Mefodiia – apostoliv slovian [By way of Saints Cyril and Methodius - apostles of the Slavs]. *Narodna tvorchist ta etnohrafia*, 4, 26. [In Ukrainian].

23. Melkov, A. (2013). Osoblyvosti zhyttaa sviatykh Kyryla i Mefodiia na pidstavi analizu davnoruskykh bohosluzhbovykh tekstiv [Peculiarities of the life of Saints Cyril and Methodius based on the analysis of ancient Russian liturgical texts]. *Naukovyi visnyk Chhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu im. Lesi Ukrainky*, 3, 89-94. [In Ukrainian].

24. Mosiiashenko, V., & Zadorozhna, L., & Kurok, O. (2015). Istoriia pedahohiky Ukrainy v osobakh: navchalnyi posibnyk [The history of pedagogy of Ukraine in person: education manual]. Sumy, Ukraine: VTD "Universytets'ka knyha". [In Ukrainian].

25. Ohiienko, I. (1970). Kostiantyn i Mefodii, ikh zhyttia i diialnist : istorychno-literaturna monohrafia [Constantine and Methodius, their lives and activities: a historical and literary monograph]. Vinnipeg, Canada: Nakladom Tovarystva "Volyn". [In Ukrainian].

26. Olenych, Ya. (2014). Kyrylo-Mefodiivska problematyka u naukovykh pratsiakh halytskykh uchenykh XIX stolittia [Cyril and Methodius problems in scientific works of Galician scientists of the 19th century]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 40, 245-249. [In Ukrainian].

27. Olijnyk, Yu. (2013). Rol prosvityteliv Kyryla j Mefodiia u stvorenni slovianskoi pysemnosti [The role of educators Cyril and Methodius in the creation of Slavic writing]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu "KhPI": Aktualni problemy istorii Ukrainy*, 61, 94-102. [In Ukrainian].

28. Pryskoka, O., & Franchuk, V. (2008). Kyrylo-Mefodiivski tradytsii v movi davnoruskoi pysemnosti [Cyril and Methodius traditions in the language of Old Russian script]. *Movoznavstvo*, 2/3, 111-123. [In Ukrainian].

29. Romaniuk, I. (1995). Do bibliohrafiï ukrainskoi kyrylo-mefodiany [To the bibliography of Ukrainian Cyril and Methodius]. *Problemy Sloviaoznavstva*, 47, 89-91. [In Ukrainian].

30. Savchenko, I. (2006). Istorychni vytoky ukrainskoi punktuatsii [Historical origins of Ukrainian punctuation]. *Kyivska Starovyna*, 5, 58-65. [In Ukrainian].

31. Sylochenko, V. (2001). Kyrylo i Mefodii – tvortsi alfavitu, perekladachi Biblii [Cyril and Methodius – creators of the alphabet, translators of the Bible]. *Naukovyi Svit*, 12, 20. [In Ukrainian].

32. Skliarenko, V. (2014). Do pytannia pro "ruski pysmena" v Zhytii Kostiantyna Filosafofa [To the question of "Russian writings" in the Life of Konstantin the Philosopher]. *Movoznavstvo*, 2, 3-14. [In Ukrainian].

33. Smolskaia, A. (1999). Kirillo-Mefodievske nasledie na iuge Ukrainy [Cyril and Methodius heritage in the south of Ukraine]. In *Ukraina i Bolharia: vikhly istorichnoi druzhby* [Ukraine and Bulgaria: milestones of historical friendship]. (pp. 310-314). Odesa, Ukraine: Druk. [In Russian].

34. Smolskaia, A. (2002). Problemy i dostizheniia kirillo-mefodievistiki kontsa XX – nachala XXI veka [Problems and achievements of Cyril and Methodology studies of the late 20th – early 21st centuries]. *Slovianskyi Zbirnyk*, 9, 6-14. [In Russian].

35. Strelchuk, M. (2015). Rol Solunskykh brativ ta ikhnikh uchniv u khrystianizatsii slovia zakhidnykh Balkan u seredyni IX – na pochatku XI st. [The role of the Thessalonica brothers and their disciples in the Christianization of the Slavs of the Western Balkans in the middle of the 9th – at the beginning of the 11th century]. *Pytannia starodavnoi ta serednovichnoi istorii, arkhieolohii j etnolohii*, 1(39), 165-182. [In Ukrainian].

36. Tiurmenko, I. (2000). Vnesok Ivana Ohienka v ukrainsku kyrylo-mefodianu [Contribution of Ivan Ohienko to Ukrainian Cyril and Methodius]. *Problemy Sloviaoznavstva*, 51, 334-336. [In Ukrainian].

37. Yusyp-Yakymovych, Yu. (2009). Kyrylo-Mefodiivska dukhovna spadshchyna: mova u pravoslavniï bohosluzhbi [Cyril and Methodius spiritual heritage: language in the Orthodox liturgy]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seria: Filolohiia*, 21, 42-49. [In Ukrainian].

Ihor Stambol,

<https://orcid.org/0000-0002-3099-3862>,

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor of the Department of Information Communications,

Faculty of Ukrainian Philology, Culture and Arts,

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University (Kyiv, Ukraine)

13-B, Levka Lukyanenko Street, Kyiv, 04212, Ukraine

e-mail: i.stambol@kubg.edu.ua

Lyudmila Demyanenko,

<https://orcid.org/0000-0002-5160-2736>,

Candidate of Philological Sciences,

Senior Researcher of the Information and Analytical Department,

Fund of the Presidents of Ukraine,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

3, Holosiivskyi Avenu, Kyiv, 03039, Ukraine

e-mail: demjanenkol@ukr.net

UKRAINIAN KYRILO-METHODIAN A THIRD OF A CENTURY OF INDEPENDENCE

The purpose of the article is to analyze the works of Ukrainian researchers related to Saints Cyril and Methodius, to identify the main directions, schools, and topics popular in Ukrainian "Cyrilo-Methodiana". **The research methodology** is based on the use of general scientific and special research methods (generalization, systematic, classification, descriptive). **Scientific novelty.** In the article the publications about Saints Cyril and Methodius are divided into four main groups: biographical, revealing little-known pages of the life of educators; publications related to the Cyril and Methodius tradition in culture and language; publications related to the history of the development of Old Rus (Ukrainian) writing; religious aspects of Cyril and Methodius studies; popularization and reference essays. **Conclusions.** One of the most popular directions of Ukrainian Cyril and Methodius studies is the appeal to the legacy of the enlighteners, as patrons of the idea of "one's own language in one's church", which coincides with the socio-cultural context of Ukraine in recent decades. The historiographical component of the research is noticeable, where the views of the leading figures of Ukrainian linguogenesis, in particular I. Ohienko and M. Brychevsky, are analyzed, reviews of problematic issues that the authors often do not manage to solve. The importance of educators for the consolidation of Europe is also an important topic for researchers. Lviv, Kyiv, Kharkiv and Odesa scientific centers play the biggest role in the researches. The popularization component of Cyril and Methodius is quite large-scale, but the superiority of scientists and religious centers in the process of popularization, almost without the involvement of the sphere of culture and state power, does not contribute to the emergence of qualitatively new stages in the dissemination of knowledge.

Keywords: historiography, Cyril and Methodius, Cyril and Methodius, biographical Slavic studies.

Стаття надійшла до редакції 19.11.2024 р.